

ўстойлівага выразу, які разлічаны на веданне яго першапачатковага зместу і формы. Аўтарская графічная адаптацыя (*се ля ві*), а таксама арыгінальнае сінтаксічна-пунктуацыйнае афармленне кантэксту (*Адзін верыць. Другі – не*) надаюць тэксту дакладнасць, даступнасць і выразнасць.

Асобнай і асаблівай лінгвістычнай увагі патрабуюць выразы афарыстычнага зместу, якія адлюстроўваюць жыццёвы вопыт пісьменніка, яго мудрасць, маюць абагульняльны змест, а значыць, надпадзейны, універсальны характар: “Афарызмы ніколі не характарызуюць аднаго чалавека. Яны маюць дачыненне да многіх і многага, калі не да ўсіх і да ўсяго [2; 8], а гэта значыць яны вартыя цытавання ў аналагічных / падобных жыццёва-маўленчых сітуацыях: *Слухайце Бога. Каб была ішчаслівай і годнай вашага жыцця дарога; Мая амуніцыя заўсёды са мной, над галавой. Гэта словы роднае мовы; Рыфма прапала і сэнсу, брат, мала; Рай, браце, тады, калі ўсе жывыя; А па прасту: ічасце сваё кожнаму ўзросту. Што радасць нават і мільёнаў не зменшыць гора чалавека аднаго. Нішто так не ўпрыгожвае дом, як нараджэнне дзіцяці; Найвышэйшае ічасце ў жыцці – мець асалоду ад самога жыцця; Наша доля і жыццё такое, што заўсёды радасць са слязою; Ды што рабіць? Дзеля дзяцей будзем жыць; Цяпер хто з грашыма, той і рыбак; А яшчэ свайго цураліся забыліся, як зваліся. Нас не любілі і мы не любілі. Затое царкву і згубілі. Дзе відаць з прыведзеных выразаў, Г. Марчук дзесьці з гумарам, дзе і іроніяй, а дзе і з глыбокім філасофскім роздумам гаворыць пра жыццёвыя ісціны. Аднак пры ўсім гэтым ці над усім гэтым яго бясспрэчна любіць да землякоў, суяземельцаў, суайчыннікаў, якім і ганаруецца кніга. Кніга пра чалавека, для чалавека, таму і напісаная яго моваю, жывой, нязмушанай, якая кладзецца ў рыфмы.*

Такім чынам, фразеалагія ў шырокім значэнні слова – не толькі крыніца стылізацыі маўлення персанажаў, той маўленчы пласт любой мовы, які яе ўзбагачае, робіць экспрэсіўнай; фразеалагізмы, прыказкі, афарызмы таксама адлюстроўваюць яе нацыянальную адметнасць, з’яўляюцца тым гаваркім скарбам, праз які раскрываецца асоба аўтара-пісьменніка, народа-творцы, адметнасць нацыі.

Літаратура

1. Каўрус, А. Мова народа, мова пісьменніка / А. Каўрус. – Мінск : Мастацкая літаратура, 1989. – 247 с.
2. Гаўрош, Н. В. Афарыстычныя выслоўі беларускіх пісьменнікаў / Н. В. Гаўрош, Н. М. Нямковіч. – Мінск : Выш. шк., 2012. – 638 с.

Аляксей Солахуў

УТВАРЭННЕ ІНДЫВІДУАЛЬНА-АЎТАРСКІХ НАЗОЎНКАЎ З СУФІКСАМ -ІНК- (-ЫНК-)

У беларускім мастацкім маўленні другой паловы XX – пачатку XXI ст. самымі пашыранымі сярод індывідуальна-аўтарскіх неалагізмаў (ІАН)

з’яўляюцца назоўнікамі. У іх складзе вылучаецца значная паводле колькасці група ІАН з суфіксам *-інк-* (*-ынк-*). У выніку выбаркі ІАН з тэкстаў мастацкай літаратуры зафіксавана каля ста назоўнікаў гэтай словаўтваральнай структуры.

Паводле “Беларускай граматыкі”, утварэнні з суфіксам *-інк-* (*-ынк-*) адносяцца да лексіка-семантычнай групы са значэннем суб’ектыўнай ацэнкі і складаюць малапрадуктыўны словаўтваральны тып [5, с. 267]. Падкрэслваючы значэнне такіх лексічных адзінак, В. У. Вінаградаў адзначаў, што з дапамогай афіксаў суб’ектыўнай ацэнкі “выражаюцца самыя разнастайныя адценні экспрэсіі: спачуванне, іронія, пагарда, злосць, неаднастайная і супярэчлівая гама эмоцый і ацэнак” [8, с. 98]. Гэтым тлумачыцца найбольшая іх распаўсюджанасць у тэкстах паэтычных твораў.

Разгледзім утварэнні з суфіксам *-інк-* (*-ынк-*) больш падрабязна.

Пры ўтварэнні ад канкрэтных, зборных і рэчывых назоўнікаў жаночага, мужчынскага і, радзей, ніякага роду ІАН з суфіксам *-інк-* (*-ынк-*) могуць набываць наступныя значэнні:

а) ласкальнае: *квяцінка* (< *кветка*): ...*кожная квяцінка / Мае ў небе зорную сястру* [13, с. 32]; *кляцінка* (< *клетка*): *Годзаводзіца ў кожнай кляціцы / гадзінік фамільны / Ад нявольнай спружыны...* [7, с. 57]; *кrapлінка* (< *кrapля*): *Пад яго [клёнікі] зямляноснай галінкай / Пасвятлее хоць на кrapлінку / Сэрцу...* [21, с. 47]; *лісцінка* (< *ліст*): *Мурашу яна [тля] – кароўка, а лісцінка – пача ёй* [23, с. 85]; *мазалінка* (< *мазоль*): *Жыццём / Натхненне – да мазалінак! – / Да азарэння – дзён маладосць!* [1, с. 362]; *пташынка* (< *пташка*): *Яна – пташынка без крыла...* [19, с. 189]; *пчалінка* (< *пчала*): *Што за дзед, што на ганку / Называе каханку ... / пчалінкай малою, / І німай чапялюю...* [18, с. 132]; *рачулінка* (< *рачулка*): *Не расплюхаць мяўскам / Жыццё... / У марак, акіянах, / Рачулінках...* [11, с. 37];

б) памяншальна-ласкальнае: *брывінка* (< *брыво*): ... *добры чалавек ... непаўторны ў слове і ў брывінцы...* [20, с. 214]; *І ні вятрынкi з мора – / Суціінасьць і спакой...* [10, т. 3, с. 34]; *кусічка* (< *куст*): *То кусічка, то вада. / Чэзлая сасонка* [23, с. 78]; *ніцінка* (< *ніць*): *На ніцінках тонкіх, тонкіх / Пунсавеюць / Ягад гронкі* [12, с. 207–208]; *равінка* (< *роў*): *За якім раўчуком, / За равінкаю / Хто прытуліць плечуком..?* [3, с. 283]; *хусцінінка* (< *хусціна*): *І Насця зноў да мокрых шчок / Хусцінінку паднесла* [10, т. 4, с. 122]; *чарцінка* (< *чорт*): *Гуска-беларуска, / Ліцвінка-чарацінка – / У ваках дзічынка, / У нагах чарцінка...* [14, с. 262];

в) памяншальнае (з экспрэсіяй пагарды): *брашурынка* (< *брашура*): *Вязуць, хто купоны, хто клункі, / Хто модных брашурынак стос* [17, с. 13];

г) адзінкавасці (з экспрэсіяй ласкальнасці) – ‘адна маленькая частачка аднароднай масы, названая ўтваральным словам, што мае зборнае або рэчывае значэнне’: *быльняжынка* (< *быльнё*): *Ад бульняжынкi аж да*

глыжа / Апошыяга прошласць трымалася [4, с. 53]; бурштынінка (< бурштын): З бурштыннай глыбіні / Бурштынінкай святла / На мокрай далані / Ты ў Балтыкі была [3, с. 323]; ішыінка (< мох): Тут лес абрыфмаваны / Да ішыінкі [2, с. 68]; журавінка (< журавіны): Журавінкай ірдзее пэўнасць... [21, с. 47]; жыцінка (< жыта): Ні травінкі не шапнуца, / Ні жыцінкі – у палях... [14, с. 96]; зялінка (< зелле): На самы жорсткі, незагойны верад / Ёсць недзе, ёсць зялінка на загой! [21, с. 123]; крышталінка (< крыштал): Мне – гэты груд! І багуновы верад! / І чыстыя крышталінкі расы! [26, с. 164]; папялінка (< попел): І полымя болю маму ўзяло – / Растала, як папялінка, за хмарамі [2, с. 8]; салінка (< соль): Салінкай чорнай – законаў смецце, – / Сучаснік! [1, с. 308].

У некаторых выпадках назоўнікі з суфіксам *-інк-* (*-ынк-*) набываюць словаўтваральнае значэнне ‘частка таго, што ўваходзіць у прадмет, названы канкрэтным назоўнікам’: *гарбузінка* ‘семка гарбуза’ (< *гарбуз* ‘плод гарбуза’): *З шалупіннем каля тыну / Гарбузінку хтосці хінуў. / А вясной / Усім на дзіва / Тое зернейка ўрадзіла!* [15, с. 44].

Частка ІАН з суфіксам *-інк-* (*-ынк-*) матывуецца адцягненымі паняццямі, набываючы розныя значэнні: *падколінка* (< *падкол*): *Гучала гэта прыкладна так: “Я, конечно, не Камейша, но пишу”. Падколінка!..* [16, с. 78]; *прыколінка* (< *прыкол*): *І адразу ў салоне – ...гамонка, нейкія жарты, прыколінкі...* [16, с. 53]; *пракляцінка* (< *пракляцце*): *За табою, былым, ростань чыстая, / Ні прокляцінкі ў словах маіх* [1, с. 238]; *прамянінка* (< *прамень*): *Сні, прамянінка мая залатая, / Толькі табою жыціцё апраўдаю* [21, с. 163]; *саромінка* (< *сорам*): *Смяшынку – хітрынку – саромінку / выдалі мне іх вочы* [9, с. 243]; *спакусінка* (< *спакуса*): *А ў гуралкі / Позірк палкі, / Вусны са спакусінкай. / Маладая. / З плеч спадаюць / Два патокі русыя* [3, с. 23]; *сумінка* (< *сум*): *...Стаіўшы ў позірку / Жаль і сумінкі, / На падскокніку / Цвіў базэль / І чуллівыя бальзамінкі* [3, с. 418]; *сумоцінка* (< *сумоціць*): *Чаму ж сумоцінка ў вачах..?* [24, с. 111]; *уцешынка* (< *уцеха*): *Але і уцешынкi адной, / Імгненнай, выпадковай, / Душы маёй усё адно / Сягоння дастаткова* [17, с. 29]; *цяплінка* (< *цяпло*): *...Куст напыжвае лоўкасць сваю / І цяплінку, як мятліка, ловіць* [14, с. 150].

Шэраг ІАН з суфіксам *-інк-* (*-ынк-*) утвараюцца не ад назоўнікаў, а ад іншых часцін мовы. Так, ІАН асачынка ‘прадмет, які асочвае каго-небудзь’ матывуецца дзеясловам асачыць, што падказваецца кантэкстам: *Не яблынька лясовая – / Ты злая асачынка ... Мяне старымі совамі / Тры поўні асачыла* [3, с. 115]. Такія назоўнікі набываюць словаўтваральнае значэнне ‘прадмет або асоба, якім уласціва дзеянне, названае ўтваральным словам’: *зіхацінка* ‘тое, што зіхаціць’ (< *зіхацець*): *Залатая падвешкі мы знядзелім табе / З зіхацінкамі срэбнымі* [4, с. 143]; *цікавінка* ‘асоба, якая ўсім цікавіцца’ (< *цікавіцца*): *Цікавінка, дзяўчо, былінка, / Я памылялася той час!* [25, с. 69].

Пры ўтварэнні ад прыметнікаў ІАН з суфіксам *-інк-* (*-ынк-*) ужываюцца са словаўтваральнымі значэннямі: 1) ‘прымета, названая ўтваральным словам, якая праяўляецца ў слабай ступені’: *гаркавінка* (< *гаркавы*): *Над цёплай азярынай / перамяшаў туман / гаркавінку каліны, / вугельчыкаў дурман* [22, с. 47]; *саладзінка* (< *салодкі*): *Бо “Траецкі” ў цэлафане – / З саладзінкай аржаной – / І на выгляд надта файны, / А на смак – дык Божа мой!* [10, т. 4, с. 155]; 2) ‘прадмет, якому ўласціва прымета, названая ўтваральным словам’: *лесавінка* ‘яблык з дзікай яблыні’ (< *лесавы*): *Дожджык сляпы... / Я вочы заплюшчу, / як лесавінка, схаваяся ў мох* [6, с. 36].

Такім чынам, ІАН-назоўнікі жаночага роду з суфіксам *-інк-* (*-ынк-*) у мове мастацкай літаратуры другой паловы ХХ – пачатку ХХІ ст. набылі прадуктыўнасць. Яны ўтвараюцца не толькі ад назоўнікаў, але і ад іншых часцін мовы – дзеясловаў і прыметнікаў, пашыраючы словаўтваральныя тыпы і тым самым адлюстроўваючы тэндэнцыю словаўтваральнай сістэмы беларускай мовы да самаразвіцця і самаўдасканалення.

Літаратура

1. Аколава, В. Случарыны / В. Аколава. – Мінск : Польша, 1994. – 432 с.
2. Барадулін, Р. Вечалле : кніга паэзіі / Р. Барадулін. – Мінск : Маст. літ., 1980. – 336 с.
3. Барадулін, Р. Збор твораў : у 5 т. / Р. Барадулін. – Мінск : Маст. літ., 1996. – Т. 1 : Вершы. – 479 с.
4. Барадулін, Р. Ксты / Р. Барадулін. – Мінск : Рыхт-Катал. Парафія св. Сымона і св. Алены, 2009. – 528 с.
5. Беларуская граматыка : у 2 ч. – Мінск : Навука і тэхніка, 1985. – Ч. 1 : Фаналогія. Арфаэпія. Марфалогія. Словаўтварэнне. Націск А і Б С Р, Ін-т мовазнаўства імя Я. Коласа. – 431 с.
6. Бічэль-Загнетава, Д. Снапок : выбранныя вершы / Д. Бічэль-Загнетава. – Мінск : Маст. літ., 1999. – 446 с.
7. Булыка, Г. Турмалін : вершы / Г. Булыка. – Мінск : Маст. літ., 1994. – 94 с.
8. Виноградов, В. В. Русский язык : (грамматическое учение о слове) / В. В. Виноградов. – 2-е изд. – М. : Высш. шк., 1972. – с. 14 с.
9. Вярцінскі А. Свята зямное : выбр. вершы і паэмы / А. Вярцінскі. – Мінск : Маст. літ., 1981. – 430 с.
10. Гілевіч, Н. Збор твораў : у 6 т. / Ніл Гілевіч. – Мінск : Маст. літ., 1996–2006. – Т. 3 : Вершы і паэмы 1993–1999. – 2001. – 350 с.; Т. 4 : Сатыра і гумар 1948–2003. – 2003. – 334 с.
11. Говар, Г. Мой нечаканы вершапад : вершы / Г. Говар. – Гомель, 2000. – 104 с.
12. Дзержынскі, А. Залаты каласок : вершы, пацешкі, небыліцы / А. Дзержынскі. – Мінск : Юнацтва, 1989. – 302 с.
13. Зуёнак, В. Вызначэнне : вершы / В. Зуёнак. – Мінск : Юнацтва, 1987. – 167 с.
14. Зуёнак, В. Выбраныя творы : у 2 т. / В. Зуёнак. – Мінск : Маст. літ., 1996–1998. – Т. 1 : Гронка пішчыні : выбр. вершы / прадм. Р. Барадуліна. – 446 с.
15. Зуёнак, В. Хата, поўная гасцей : вершы, казкі, жарты, загадкі / В. Зуёнак. – Мінск : Юнацтва, 1987. – 159 с.
16. Камейша, К. Ад Кромані да Свіцязі : лірычныя запісы, мініяцюры, эсэ / К. Камейша. – Мінск : Маст. літ., 2013. – 413 с.
17. Камейша, К. Лінія лесеу : вершы / К. Камейша. – Мінск : Маст. літ., 1996. – 126 с.
18. Лойка, А. Грайна : паэзія / А. Лойка. – Мінск : Маст. літ., 1986. – 142 с.
19. Лойка, А. Трэці золак : вершы і паэма / А. Лойка. – Мінск : Маст. літ., 1993. – 254 с.
20. Лось, Е. І каласе даўгалеце : вершы / Е. Лось. – Мінск : Маст. літ., 1998. – 367 с.
21. Мацяш, Н. Душою з небам гаварыць : выбраная лірыка / Н. Мацяш. – Мінск : Маст. літ., 1999. – 462 с.

22. Пашкоў, Г. Журавінавы востраў : кніга паэзіі / Г. Пашкоў. – Мінск : Маст. літ., 1998. – 334 с.
23. Пашкоў, Г. Зорнае поле : вершы / Г. Пашкоў. – Мінск : Юнацтва, 1999. – 127 с.
24. Шабоўч, М. В. Мая надзея : вершы / М. Шабоўч. – Мінск : Маст. літ., 2006. – 174 с.
25. Янішчыц, Я. На беразе пляча : лірыка / Я. Янішчыц. – Мінск : Маст. літ., 1980. – 96 с.
26. Янішчыц, Я. Пара любові і жалю : кн. лірыкі / Я. Янішчыц. – Мінск : Маст. літ., 1983. – 223 с.

Кацярына Субота

ПАРЦЭЛЯВАННЯ КАНСТРУКЦЫІ З ПАРАТАКСІЧНАЙ СУВ'ЯЗІЮ Ў ПРСТЫМ СКАЗЕ Ў БЕЛАРУСКАЙ І АНГЛІЙСКАЙ МОВАХ

Як з'ява дынамічнага сінтаксісу парцэляцыя шырока распаўсюджана ў сучаснай літаратурнай мове, асабліва ў мастацкім стылі маўлення. Парцэляцыя ўяўляе сабой праяўленне асіметрыі ў сінтаксісе і выглядае як падзел сказа на часткі, дзе залежная частка фарміруецца ў асобны сказ.

У сучаснай беларускай і англійскай мовах значнае пашырэнне набываюць парцэляваныя канструкцыі, якія далучаюцца да структуры простага сказа ў якасці аднародных членаў. У якасці парцэлянтаў могуць выступаць як даданыя члены сказа, так і галоўныя. Незіраюцца злучнікавыя канструкцыі з паратаксічнай сінтаксічнай сувязю: *Матор глушыць галасы ў аўтобусе, мы едем лесам, але калі агэвы расступаюцца, адкрываецца поле, я добра разбіраю галасы насат з задніх сядзенняў. І ўсё стараюся ўявіць, хто як выглядае* (А. Адамовіч); *You think an X-ray machine did that? Or strontium-90 in the milk?* (S. King) і бяззлучнікавыя: *Яны могуць быць нездаровыя для страўніка. Ён свежыя...* (І. Мележ); *Then what did the syllable suggest in English? In French?* (D. Satterfield).

Злучнікавая паратаксічная сувязь у большай ступені характэрна для беларускай мовы ў параўнанні з англійскай. Аднак і ў беларускай мове парцэляты ўжываюцца толькі з пэўнымі злучнікамі (і, ці, ды): *Будучая нявестка даўно падабалася Уладзіміру Паўлавічу. І прыгажосцю сваёй. І сур'ёзнасцю – да жыцця, да навукі; А вяселле шумела і без жаніха. І без нявесты* (І. Шамякін).

Аднародныя парцэляты ў большасці выпадкаў вылучаюцца своеасаблівай рытмічнай арганізацыяй, імкнуцца да аднатоннай інтанацыі, таму часцей аб'ядноўваюцца пры дапамозе бяззлучнікавага спосабу сувязі: *Нам толькі і засталася, што разбурыць і яе. Адвучыць людзей хадзіць у гасці. Сябраваць...* (І. Шамякін); *For a moment, in all the noise and heat of the fire, I stop dead. Amazed* (D. Satterfield). Далучальнымі канструкцыямі з паратаксічнай сувязю могуць выступаць дзейнікі, выказнікі, азначэнні, дапаўненні і акалічнасці. Аднак беларуская і англійская мова маюць свае тыпалагічныя асаблівасці ўжывання аднародных парцэлянтаў.